

Zondag 30 januari 2022

TivoliVredenburg – Grote Zaal – 13.00 uur

NEDERLANDS KAMERORKEST

Gordan Nikolić viool en muzikale leiding

Arthur Jussen piano

Igor Stravinsky 1882 - 1971

Concert in D (1946)

I *Vivace*

II *Arioso: andantino*

III *Rondo: Allegro*

Ludwig van Beethoven 1770-1827 / **Brett Dean** 1961*

Uit: Strijkkwartet opus 59/1 (1804-1808):

Adagio molto e mesto, bewerking van Brett Dean (2013)

voor (fluit), klarinet en strijkorkest

Ludwig van Beethoven

Pianoconcert in Bes nr. 2 (1790-1801)

I *Allegro con brio*

II *Adagio*

III *Rondo: molto allegro*

Klassieke muziek live!

Het publiek kreeg rode koontje bij de vrije solo's (cadensen) die Beethoven uit zijn mouwen schudde, of het nou in zijn eigen pianoconcert was of in pianoconcerten van Mozart. Wat een spektakel! Anders dan nu hadden deze Weense muzikliefhebbers thuis geen enkel vergelijkingsmateriaal. De enige 'afspeelapparatuur' bestond in die dagen uit het mechanische 'Flötenuhr'. Er waren geen platenspelers of streamingservices. Deze mensen konden geen 'dvd'tjes draaien'. Ze snakten naar de spanning en sensatie van kakelverse livemuziek! Hier mag je er ook eindelijk weer bij zijn: orkestmusici en een solist die spontane momenten creëren, *on the spot*, in wisselwerking met jou.

Snel, langzaam en dan: een feestelijk 'rondo' tot slot is een onverwoestbare succesformule gebleken. Zowel Stravinsky als Beethoven volgen hier deze opzet. Hun concerten cirkelen rond de as van een bezonken deel uit Beethovens strijkkwartetten. Wedijveren ('concertare' in het Italiaans) tussen instrumentgroepen en solisten kreeg bij Vivaldi en Bach al vorm in een drieluik. Noem het 'uitgaan - lockdown - losgaan' en je begrijpt piekfijn hoe de vork in de steel zit.

Neobarok van Stravinsky

Na *Dumbarton Oaks* en het *Ebony Concerto* voor klarinettist Woody Herman en diens jazzband, componeerde Stravinsky met het *Concert in D* voor strijkorkest uit 1946 het laatste van drie neoklassieke concerten. Het grijpt terug naar de driedelige vorm van het concerto grosso. In de markante opening klinken losgestreken noten in spiccato en tokkelen de strijkers hun snaren in pizzicato. Ingetogen muziek is het, doorluchtig van textuur, rijk aan *stop-motion*-stiltes. Soms overrompelt je de plotse valwind van een enkele pittige uitbarsting. Prikfelt het *Vivace* subtiel onze verwachting, in het *Arioso* vloeit lyriek uit violenharten. Op kousenvoeten schuifelen de strijkers boven een stabiele bas. Radertjes zetten het *Rondo* in beweging. Snorrende altviolen spinnen de verbindende draad.

Een treurwilg voor Beethovens broer?

De eerste kwartetten van Beethovens opus 59 zijn voltooid in 1806. Mei dat jaar kwam Beethoven vergeefs in verzet tegen impulsieve huwelijksplannen van zijn jongere broer Kaspar Karl. Enige haast was geboden, Johanna Reiss, dochter van een tapijtwever, was al vier maanden zwanger. Beethoven schoof niet onder stoelen of banken dat dit volkse meisje hem totaal niet aanstond. 'Een treurwilg of acaciaboom op het graf van mijn broer', staat op een schetsblad voor dit *Adagio molto e mesto* ('Einen Trauerweiden oder Akazien-Baum aufs Grab meines Bruders'). Een verwensing aan Kaspar Karl? Het 'graf' als ironische metafoor voor het huwelijkse bestaan? We zullen het nooit weten. Sommigen speculeren dat deze magische muziek in f-mineur een eerbetoon zou zijn aan het oudste broertje 'Ludwig' dat al na een week in de wieg het leven liet. Grandioze muziek als deze ontstijgt alle aardse beslommeringen. Beethoven was zijn persoonlijke crisis in Heiligenstadt te boven, kampte met toenemende doofheid, maar zou de muziek alles geven wat hij in zich droeg, tot zijn laatste snik. De Australische bewerker, Brett Dean, verkeerde als altviolist van de Berliner Philharmoniker regelmatig in Beethovens klinkend universum.

Het pianoconcert als troefkaart

De jong bezweken Mozart had het aardse in 1791 verruild voor het eeuwige. Het Weense concertleven voelde kaal nu de sprankelende Wolfgang Amadeus onder de zoden lag. Beethoven arriveerde november 1792 in Wenen en greep zijn

kans die leegte te vullen. In navolging van Mozart trachtte hij de stad te veroveren als solist aan het klavier. Op zijn lessenaar stonden afwisselend werken van Mozart, schetsen van eigen werk, een paar krabbels of zelfs nog minder. De grens tussen improvisatie en compositie viel bij Beethoven lastig te ontwarren. Deze jongeman was in feite de belichaming van een wandelend componeerproces.

'Een volkomen nieuw stuk'

In het sinds lang verdwenen Alte Burgtheater aan de Michaelerplatz werd het Pianoconcert in Bes in 1795 bij de openbare première aangekondigd als 'een volkomen nieuw stuk'. Kennelijk had niemand door dat Beethoven er al vijf jaar eerder in Bonn aan was begonnen. De Amerikaanse musicoloog Leon Plantinga – Yale en Princeton University – ontmaskerde Beethovens geheim in 1998 (!) op grond van diens schetsen. Hoe dat zo lang heeft kunnen duren? Als improvisator was Beethoven als geen ander in staat *in real time* muziek te scheppen. Geslaagde vondsten sloeg hij op in de kluis van zijn hart en zijn hoofd en daarvan had alleen Beethoven zelf de sleutel. Ook uit voorzorg. In auteursrechtelijke zin leefde hij in de prehistorie. Eer je het wist werden je geniale invallen door je concurrenten gejat. Het was zaak je kaarten goed voor de borst te houden. Niet voor niets belandde de solopartij van dit pianoconcert pas in 1801 op notenpapier, tijdens de voorbereiding van de eerste drukging door Hoffmeister. Elf jaar na de eerste opzet uit 1790.

Concerteren voor het goede doel

In het vroege voorjaar van 1795 greep Beethoven een buitenkans om zich voor te stellen aan het Weense publiek. Pro Deo mocht hij zijn bijdrage leveren aan twee benefietconcerten ten gunste van weduwen en wezen. Hoofdmoot van deze 'Serious Request' *avant la lettre* was de opvoering van een oratorium onder leiding van Antonio Salieri. Beethoven mocht op in de pauzes: 29 maart met zijn Pianoconcert in Bes, 30 maart met briljante improvisaties. Om zo goed mogelijk voor de dag te komen, gaf hij zijn concert nog een fikse revisie. Het midden-deel werd aangepast, het slotdeel zelfs compleet vervangen.

Dicht op de huid van Wolfgang Amadé

Arthur Jussen is nu ruim een jaar ouder dan Beethoven in maart 1795. Hoe dicht de vierentwintigjarige Beethoven destijds nog bij Mozart stond, bewijst een spontane uitnodiging van Wolfgangs weduwe. Direct na zijn eerste publieke succes kon Ludwig op 31 maart 1795 schitteren in Mozarts Pianoconcert in d (KV466). Alweer mocht hij Weens publiek vermaken, deze keer tussen de aktes van *La Clemenza di Tito*. De sopraan Aloysia Lange (geboren Weber), kwinkleerde in die Mozart-opera als de Romeinse edelman Sesto, van oorsprong een castratenrol. Constanze Mozart (geboren Weber) had het concert georganiseerd, voor een goed doel en ter nagedachtenis aan haar wonderboy.

Een ranke Beethoven

Aan het orkest voor je op het podium kun je de nog ranke bezetting aflezen: geen klarinet, trompetten noch pauken. Beethoven zou de pianosolist presenteren als individu dat zich direct uitspreekt, geen blad voor de mond neemt, of zelfs het orkest vóór is, zoals in het Vierde Pianoconcert. Hier klinkt alles voor Beethovens doen nog vrij innemend en valt de piano pas na het voorspel in. Niettemin openbaart zich zijn zoekende geest en de fysieke kracht van het expansieve pianospel, rijk aan overrompelende trillers en gewaagd passagespel. De eerste cadens mondt uit in deinende stuwingen. Het orkest opent het meeslepemde langzame deel met dramatische vergezichten. Ze voeren naar mystiek pianospel en existentiële vragen in donker coloriet en breed ademende zinnen, met vloeiende dynamische schakeringen. Topfit neemt de pianist het voortouw in het oppeppende *Rondo*. Sprankelend, swingend en verend dansant zijn de dialogen: tussen orkest en pianist, tussen linker- en rechterhand. Een stralende dubbeltriller en het orkest mag het afmaken.

Huib Ramaer

Gordan Nikolić heeft als concertmeester sinds 2004 de muzikale leiding over het Nederlands Kamerorkest. De van oorsprong Servische violist leerde het vak bij dirigent en violist Jean-Jaques Kantorow in Bazel, maar dirigent Sir Colin Davis is zijn grote inspirator. Onder deze legendarische dirigent werd Nikolić in 1997 aangesteld als concertmeester van het London Symphony Orchestra. Hij staat niet als dirigent voor het orkest, maar voert vanaf de eerste lessenaar de musici aan.

Arthur Jussen kreeg zijn eerste pianolessen van Leny Bettmann en studeerde later piano bij Jan Wijn, Ton Hartsuiker en Maria João Pires. Samen met zijn broer Lucas won hij diverse prijzen, waaronder in 2011 de eerste Concertgebouw Young Talent Award. Zowel samen als alleen soleerden Arthur en Lucas Jussen bij nagenoeg alle Nederlandse orkesten en werden ze in het buitenland uitgenodigd door o.a. het Boston Symphony Orchestra, Philadelphia Orchestra, Nationaal Orkest van Denemarken, City of Birmingham Symphony Orchestra, Academy of St Martin in the Fields, en de symfonieorkesten van o.a. Montréal, Sydney, Singapore en Shanghai. Ze soleerden onder de baton van o.a. Christoph Eschenbach, Valery Gergjev, Sir Neville Marriner, Andris Nelsons, Yannick Nézet-Séguin, Jukka-Pekka Saraste, Jaap van Zweden en Jan Willem de Vriend. Sinds 2010 hebben Arthur en Lucas een exclusief contract bij Deutsche Grammophon. Voor dit label namen ze muziek op van o.a. Beethoven (Edison Klassiek), Schubert, Mozart (pianoconcerten KV 365 en KV 242), Poulenc (Concert voor twee piano's), Saint-Saëns en Johann Sebastian Bach. Op hun laatste cd staan werken voor twee piano's van Russische componisten: Arenski, Rachmaninov en Stravinsky.